

Slovenska zajednica u Rijeci od 1945. do 1991. godine

BARBARA RIMAN

Inštitut za narodnosna vprašanja, Ljubljana, Republika Slovenija

Nakon Drugoga svjetskog rata slovenska zajednica u Rijeci imala je čvrstu tradicijsku osnovu te je mogla prihvaćati novopridošle pripadnike slovenskoga naroda. Stoga dolazi do afirmacije kulturno-prosvjetnoga rada s naglašenim nacionalnim obilježjem te očekivanim karakteristikama vremena. Slovenska kulturna društva u odnosu na nacionalnu pripadnost bila su u Hrvatskoj u specifičnom položaju jer se nisu mogla očitovati kao manjinska, a djelovala su varirajući između usmjerenja radničkoga kulturnog stvaralaštva i sadržaja odabranih sa zadatkom očuvanja nacionalnoga identiteta. U odnosu na društveni poredak, slovenska kulturno-umjetnička društva u Rijeci upotpunjuju sliku poželjnog i profiliranog amaterizma sa specifičnim personalnim vezama s tzv. visokom (profesionalnom) kulturom. Nosilac slovenskoga kulturnog djelovanja u Rijeci toga vremena je Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo "Bazovica". Osim "Bazovice", koja je danas u Rijeci prepoznatljivo manjinsko društvo s dugom tradicijom djelovanja, pripadnici slovenske zajednice u Rijeci su ustanovili i svoje odjeljenje pri tadašnjoj Osnovnoj školi "Matteotti" sa slovenskim kao nastavnim jezikom (od 1951. do 1953.), a u crkvi Marijina Uznesenja održavala se misa na slovenskom jeziku do 1950-ih.

Ključne riječi: slovenska zajednica u Rijeci, Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo "Bazovica", slovensko odjeljenje pri Osnovnoj školi "Matteotti", slovenska misa, Zora Ausec.

Uvod

Slovenska zajednica u Rijeci ima relativno dugu povijest. Aktivno je djelovala još prije 1945. godine. Iako se o njezinu djelovanju u Rijeci u XX. stoljeću pisalo i spominjale su se aktivnosti njezinih članova, do sada nije bilo prikazano kako su članovi slovenske zajednice u Rijeci funkcionirali, odnosno koliko su bili uključeni u lokalnu zajednicu. Jednako tako nije bilo prikazano kako su ih prihvatili većinsko stanovništvo i lokalna samouprava te jesu li svakodnevno u svojem djelovanju (u formalnim i neformalnim institucijama koje se ovdje spominju) nailazili na probleme.

Otvaraju se pitanja vezana uz položaj pripadnika slovenske zajednice u Rijeci u vrijeme Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Kako su djelovanje društva i njegove članove doživljavali lokalni političari i lokalna vlast? Jesu li s institucijama koje su uspjeli osnovati dostigli postavljene ciljeve?

Cilj je rada prikazati formalne i neformalne oblike (samo)organizacije pripadnika slovenske zajednice u Rijeci te njihove razgranate aktivnosti, ali i njihovu borbu za mogućnost učenja materinskoga jezika, na koje su imali pravo pripadnici nacionalnih manjina, a ne i pripadnici konstitutivnih naroda koji su živjeli izvan svojih matičnih država u sklopu Jugoslavije.

Djelovanje pripadnika slovenske zajednice u Hrvatskoj prikazala je Vera Kržišnik-Bukić u članku "O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju".¹ Rad prati djelovanje pripadnika slovenske zajednice u samo jednom segmentu, a to je djelovanje Slovenskoga doma Kulturno prosvetnog društva (KPD) "Bazovica", koji ima važnu ulogu, ali ne i jedinstvenu, jer postoje i drugačiji oblici samoorganiziranja.

Djelovanje toga društva obradile su Barbara Riman i Kristina Riman u djelu *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica*.² Osim toga, u članku "Riječka Slovenka Zora Ausec i Slovenci u Rijeci nakon 1945. godine: 'bratski narod' ili nacionalna manjina" prikazuju se nastojanja Zore Ausec da se osnuje škola u kojoj bi djeca slovenskoga podrijetla imala pravo na učenje materinskoga jezika.³

Jedan od važnih pokazatelja prisutnosti pojedine manjinske skupine na određenom prostoru jest upravo njezina organiziranost. Naime, različita udruženja⁴ nastaju u trenutku kada se na nekom geografskom prostoru stabilizira određeni broj doseljenika i kada oni osjete potrebu za međusobnim organiziranim okupljanjem.⁵ Ta se potreba najčešće javlja kada pojedinci (uglavnom se govori o intelektualcima) riješe svoje egzistencijalno pitanje, pa se mogu posvetiti i drugim aktivnostima. Potreba za udruživanjem iseljenika ne može se dovesti u vezu s pojedinačnim razlozima njihova iseljenja, nego se treba promatrati s obzirom na dva bitna identifikacijska čimbenika – zajednički jezik i kulturu.

Svakako je važno reći da je, uz druge zajednice, slovenska zajednica u Rijeci imala važnu ulogu. U prilog toj tvrdnji ide činjenica da su u Rijeci slovenska društva konti-

¹ Vera KRŽIŠNIK-BUKIĆ, "O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju", u: *Slovenci v Hrvaški*, ur. Vera Kržišnik-Bukić, Ljubljana, 1995., 133.-134.

² Barbara RIMAN, Kristina RIMAN, *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica*, Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica, Rijeka, 2007.

³ Barbara RIMAN, "Riječka Slovenka Zora Ausec i Slovenci u Rijeci nakon 1945. godine: 'bratski narod' ili nacionalna manjina", u: *Intelektualci i rat 1939.-1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti*, ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina, Zagreb, 2013., 363.-378.

⁴ Iseljeničke su udruge imale različite oblike, svrhe i sadržaje te su bile prilagođene vremenu i društvenomu trenutku u kojem su postojale. Osnivala su se društva koja su imala dvojaka usmjerenja. Jedno je bilo sakupljanje potpore za pomoć bolesnim i ozlijeđenim članovima te potpora njihovim obiteljima. To je usmjerenje bilo karakteristično za društva koja su djelovala od kraja XIX. pa do sredine XX. stoljeća. U društvima je često postojao i kulturni segment, koji je postupno, a pogotovo nakon Drugoga svjetskog rata, prevladao u svim slovenskim društvima po Europi. Društva su svojim djelovanjem bila usmjerena na potpornu ili kulturnu aktivnost, a u različitim se državama Europe, u Sjevernoj i Južnoj Americi susreću i politička društva, koja su iskazivala različita politička uvjerenja (Marjan DRNOVŠEK, "Slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema svetovnima vojnima", *Dve domovini*, 6/1996., br. 7, 33.).

⁵ V. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, "O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju", 133.-134.

nuirano postojala sve od početka XX. stoljeća. Slovenska je zajednica, koja se ponovo formirala i ujedinila Slovence iz istočnoga i zapadnoga dijela današnje Rijeke nakon Drugoga svjetskog rata, imala dobre temelje, na kojima je djelomično i nastavila rad.

Još je 1909. osnovano *Slovensko društvo na Rieci*, koje je djelovalo do početka 1913. godine. U njemu su djelovali značajniji sušački i riječki Slovenci onoga vremena.⁶ Nakon ukidanja društva zbog formalno-pravnih teškoća pri registraciji i radu samoga društva, na Zametu⁷ je osnovano *Slovensko društvo "Ščipalnik"*, za koje se čini da je postojalo samo godinu dana.⁸ Valja naglasiti da su članovi obaju društava bile uglavnom iste osobe, okupljale su se u istim gostionicama i imale slične aktivnosti. Takva se organizacija nastavila i nakon Prvoga svjetskog rata, ali samo na prostoru Sušaka, jer je na prostoru Rijeke (današnji zapadni dio grada), zbog različitih talijanskih zakona, to bilo onemogućeno.

Od 1927. do početka Drugoga svjetskog rata u Rijeci je na Sušaku djelovalo *Slovensko izobraževalno društvo Simon Gregorčič*,⁹ u kojem ponovo susrećemo neke osobe koje su bile članovi slovenskih društava u prijeratnom razdoblju. Nastalo je u vremenu kada su se Slovenci doseljeni na Sušak osjetili dovoljno jakim i brojnim da su svoju potrebu za druženjem i govorom na slovenskom jeziku formalizirali i ostvarili. Kao i u mnogim drugim društvima, i ovdje je postojao početni zanos u djelovanju koji je s vremenom jenjavao kako su se javljali problemi (problem prostora, smanjenoga zanimanja članstva za djelovanje u društvu, formalnoga vodstva društva i sl.) koje je bilo teško riješiti. Vodeći ljudi društva

⁶ Rijeka je sve do 1946. bila podijeljena na istočni (Sušak) i zapadni dio. Između dva svjetska rata zapadni dio današnje Rijeke bio je u sastavu Kraljevine Italije, a istočni u sastavu Kraljevine Jugoslavije (Igor ŽIC, *Kratka povijest grada Rijeke*, Rijeka, 2006., 143.-148.). Nakon Drugoga svjetskog rata zapadni i istočni dio Rijeke spojeni su, i to simbolički, tako što se ispred hotela "Kontinental" izgradio široki most preko Rječine. Otvorenju mosta je u listopadu 1946. prisustvovao i Tito, rekavši tada: "Na ovom historijskom mjestu zbrisana je za vjekove granica koja je tu umjetno bila postavljena" (*Povijest Rijeke*, ur. Danilo Klen, Rijeka, 1988., 396.).

⁷ Zamet je danas zapadni dio Rijeke, a prije Prvoga svjetskog rata bio je selo pored Rijeke. Zanimljivo je napomenuti da su članovi *Slovenskog društva na Rieci* često organizirali izlet baš u Zamet, i to kod gostioničara Finderlea (danas Žanamari). Osim gostionice kod Finderlea, Slovenci su se okupljali u gostionici Josipa Čekade na Kantridi. Upravo su gostionice od prvih osnivanja društava (kraj XIX. stoljeća) pa do kraja Drugoga svjetskog rata imale važnu ulogu u okupljanju pripadnika različitih zajednica. Tako su se pripadnici slovenske zajednice sakupljali u gostionicama Karlovca, Zagreba (Vera KRŽIŠNIK-BUKIĆ, "Slovenski gostinci in pomen slovenskih gostiln v Zagrebu v 30-ih letih 20. stoletja", *Razprave in gradivo*, 1993., br. 28, 136.-142.) i drugih hrvatskih gradova gdje je za sada evidentirano postojanje takvih zajednica, a onda posredno i udruženja.

⁸ B. RIMAN, K. RIMAN, *Slovenski dom*.

⁹ Kada se promatra udruživanje i djelovanje slovenskih društava između dva svjetska rata, može se zaključiti da je to bilo "zlatno doba" djelovanja slovenskih doseljenika na prostoru Hrvatske (one koja je bila u sastavu Kraljevine Jugoslavije). Posebno je mjesto imao Zagreb, u kojem je zabilježen najveći broj slovenskih društava. Slovenci su se udruživali i u drugim gradovima: Karlovcu, Osijeku, Slavonskom Brodu, Splitu i spomenutom Sušaku (Rijeci). Upravo su slovenska društva u Zagrebu, gdje ih je između dva svjetska rata djelovalo 13, bila najraznolikija (studentska, politička, kulturna, potporna itd.) i po tome slična slovenskim društvima u ostalim dijelovima Europe. Analiza i prikupljanje podataka o slovenskim društvima u Hrvatskoj provedeno je u sklopu projekta "Slovenska društva na Hrvaškem: negdaj in danes", koji je financirao Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu 2011. godine.

pokušali su očuvati što veće zanimanje članova za njegov rad, ali se nisu brinuli o pisanim tragovima o aktivnostima društva. Osim triju statuta, koji su pohranjeni u Državnom arhivu u Zagrebu, te nekoliko članaka koji su bili izišli u sušačkim novinama, drugih tragova o djelovanju *Slovenskog izobraževalnog društva Simon Gregorčič* nema.¹⁰ Iako je djelovanje članova toga društva povijesno relevantno, nije ga moguće detaljnije prikazati.

Slovenska zajednica u Rijeci od 1945. do 1991. godine

Svako povijesno razdoblje, kao i državno uređenje neke države, ima svoje karakteristike koje su, više ili manje, pogodovala migracijama i organiziranju manjinskih skupina.

Država koja je ovdje nastala nakon Drugoga svjetskog rata bila je sastavljena od republika koje su imale različito religijsko, jezično, etničko, političko i ekonomsko naslijeđe,¹¹ a bila je utemeljena na federativnom principu.¹² Osim formalne jednakosti svih građana, pripadnici nacionalnih manjina uživali su i posebna prava, koja su bila nužna da bi postigli stvarnu jednakost s pripadnicima većinskih naroda: izražavanje nacionalne kulture i slobodna uporaba svojega jezika i pisma u postupku pred sudovima ili tijelima državne vlasti.

Detaljnija prava bila su određena u ustavima republika i pokrajina u različitim formulacijama. Ondje su ona bila dopunjavana, odnosno precizirana većim brojem dodatnih pravila o službenoj uporabi jezika, školstvu i medijima na jezicima nacionalnih manjina.

Isticalo se da je ravnopravnost naroda i narodnosti “osnova, granica i pravac ostvarivanja prava i dužnosti društveno-političkih zajednica u obavljanju funkcija vlasti”.¹³ Od svih zakona, Zakon o odgoju i obrazovanju na jezicima narodnosti bio je jedini koji se u cijelosti odnosio na nacionalne manjine. U njemu je bilo utvrđeno osnivanje obrazovnih institucija te oblici i način učenja jezika nacionalnih manjina. Obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj je bilo organizirano za pripadnike mađarske, češke, talijanske, slovačke, rusinske i ukrajinske manjine. Romi se nisu mogli koristiti zakonskom mogućnošću obrazovanja na vlastitom jeziku, dijelom zbog problema u standardizaciji romskoga jezika, a dijelom zbog njihova lošeg društvenog položaja i nepostojanja stručnih uvjeta za izvođenje nastave na romskom jeziku.

Za razliku od pripadnika nacionalnih manjina, pripadnici konstitutivnih naroda izvan svoje “matične domovine” nisu imali mogućnost učenja materinskoga jezika. Naime, u Jugoslaviji je postojala asimetrična jezična politika. Tako je “srpskohrvatski” trebao biti službeni jezik u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji. Uz njega su na federativnoj razini i slovenski i makedonski imali status službenoga jezika,

¹⁰ Više o djelovanju *Slovenskog izobraževalnog društva Simon Gregorčič* na Sušaku vidi u: Barbara RIMAN, “Slovenska društva u Hrvatskoj između dva svjetska rata (1918.–1941.)”, *Časopis za suvremenu povijest*, 46/2014., br. 1, 114.–116.

¹¹ Andrew Baruch WACHTEL, *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, Beograd, 2001., 84.

¹² Siniša TATALOVIĆ, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj*, Split, 2005., 17.

¹³ *Isto*, 19.

ali su u stvarnosti bili podređeni. O tome govori činjenica da je “srpskohrvatski” u Makedoniji i Sloveniji bio obvezatan nastavni predmet, a u ostalim se jugoslavenskim republikama nisu morali učiti ni slovenski ni makedonski.¹⁴ Dapače, učenje tih jezika u nastavnom procesu izvan Slovenije i Makedonije bilo je veoma rijetko.

Pripadnici slovenske zajednice u Rijeci koji su se našli u novim političko-kulturnim okolnostima vjerovali su, prije svega oni doseljeni s prostora nekadašnje Julijske krajine ili iz drugih stranih država, da će u Rijeci moći govoriti slovenskim jezikom, nje govati kulturu svojih predaka te svoje potomke naučiti slovenski. U sveopćem poslijeratnom zamahu obnove, materijalne, kulturne i duhovne, aktivno su prihvatili svoju ulogu u stvaranju zajedničke države i kulture i trudili su se uklopiti.

Da bi se razumjela velika želja i potreba za nekim oblikom institucionalizacije njihova zajedništva, važno je upoznati se sa strukturom doseljenoga slovenskog stanovništva. U Rijeku se nakon Drugoga svjetskog rata doselio relativno velik broj Slovenaca, i to različitih profesionalnih usmjerenja, od intelektualaca do nekvalificiranih radnika, kojih je bilo najviše.

Slika 1. Povratnici iz Argentine 1960-ih godina na Turniću (zapadni dio Rijeke). Na slici su slijeva nadesno: Karlo Krševan, Marta Vitaz, Marija Krševan, Antonija Mogorčić i Franc Mogorčić. Prvi red (dijete): Vitomir Vitaz.¹⁵

¹⁴ Martina FRČEVIĆ, “Suvremena jezična situacija u slavenskim zemljama”, u: *Slavenski jezici u usporodbi s hrvatskim*, ur. Dubravka Sesar, sv. 2, Zagreb, 2011., 145.

¹⁵ Ovdje bih željela zahvaliti Vitomiru Vitazu, članu Slovenskoga doma KPD “Bazovica”, na ustupljenim fotografijama.

Najviše Slovenaca na prostoru Hrvatske zabilježeno je 1953., kada ih je bilo 42 157, i od tada je njihov broj iz popisa u popis u stalnom padu. Na prostoru općine Rijeka iste godine bilo ih je 5018, a 1991. tek 3046.¹⁶

Doseljavanje Slovenaca moguće je kategorizirati, a u skladu s time doseljenike podijeliti u nekoliko skupina:

1. Slovenci iz slovenskih krajeva koji su se između dva svjetska rata nalazili u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevini Jugoslaviji)
2. Slovenci iz krajeva koji su između dva svjetska rata pripadali Kraljevini Italiji
3. Slovenci koji su vrijeme između dva svjetska rata (ili oni koji su otišli još prije) proživjeli u nekoj drugoj državi ili na nekom drugom kontinentu.

Svakako je potrebno reći da je relativno velik broj pripadnika slovenske zajednice u Rijeci živio i u prijašnjim razdobljima. Osim pojedinaca koji su imali potrebu djelovati u društvima, postojalo je i relativno mnogo onih koji su bili dobro integrirani u okolinu te nisu imali potrebu isticati pripadnost slovenskomu narodu niti uključivati se u formalni rad članova slovenske zajednice; možda se i nisu identificirali s tim novim doseljenicima. U ovom radu uglavnom neće biti govora o njima.

S druge strane, treba spomenuti i nedoumicu jesu li se svi doseljenici uspjeli uključiti u svakodnevni život Rijeke. Naime, iz razgovora sa starijim članovima slovenske zajednice u Rijeci čini se da su se oni doseljeni u zapadni dio grada osjećali bolje od onih koji su živjeli u istočnom dijelu Rijeke. Oni iz istočnoga dijela – što zbog osjećaja da nisu dobrodošli, što zbog toga što ih nije bilo tako mnogo kao u zapadnom dijelu – brže su prihvatili običaje i jezik sredine u koju su došli.¹⁷ Stoga su se pojedinci koji su unutar svoje obitelji govorili slovenskim jezikom trudili u javnosti ne privlačiti pozornost ni materinskim (slovenskim) jezikom ni nekim drugim različitim kulturnim značajkama.

Čini se da su doseljenici koji su došli u zapadni dio Rijeke manje osjećali negostoljubivost starosjedilaca utoliko što je taj dio grada nakon Drugoga svjetskog rata bio preplavljen stanovnicima s prostora cijele Jugoslavije. U tim se dijelovima grada nisu osjetile velike razlike među stanovnicima i zbog gradnje novih stambenih objekata i zbog velikog broja napuštenih stanova u koje su se došljaci useljavali. Istočni je dio Rijeke, čini se, bio tradicionalniji jer u njemu nije bilo velikih migracija stanovništva, pa su starosjedioci teže prihvaćali doseljavanje pojedinaca. Rijeka je zbog desetljećne podijeljenosti (zapadni je dio bio u sastavu Kraljevine Italije, a istočni u sastavu Kralje-

¹⁶ Jakov GELO, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske*, sv. 4, Zagreb, 1998., 2641.

¹⁷ Do sada na tu temu nije bilo napravljeno istraživanje, ali se iz razgovora s pojedincima koji su se vodili od 2006. do 2011. radi istraživanja za disertaciju autorice ovoga članka, pod nazivom "Slovenci u Gorskom kotaru, Istri i na Kvarneru", može zaključiti da su pojedine obitelji osjećale da su "drugačije" te su mlađi naraštaji, koji su u školi učili hrvatski jezik, među sobom i nastavili govoriti hrvatskim jezikom. Tako se često događalo da su roditelji između sebe i s djecom govorili slovenski, a djeca su izvan doma govorila isključivo hrvatski. Upravo su Slovenci koji su živjeli u istočnom dijelu grada, na Sušaku, znali spomenuti da su ih starosjedioci znali nazivati i "fureštima" i "Kranjcima", s time da "Kranjac" zapravo ima pejorativno značenje.

vine Jugoslavije) pogotovo nakon Drugoga svjetskog rata osjećala razlike, a one su bile toliko jake da stariji stanovnici Rijeke i danas osjećaju veću privrženost onom dijelu grada gdje su odrasli (vrsta stanova, način života i sl.).

I dok je prva skupina doseljenika tijekom cijelog razdoblja od kraja Prvoga svjetskog rata pa do vremena koje je ovdje obuhvaćeno mogla govoriti slovenskim jezikom u javnom životu te ga formalno učiti u obrazovnim institucijama, druge dvije kategorije nisu imale tu mogućnost, nego je komuniciranje na slovenskom jeziku postojalo unutar obitelji ili neke druge zajednice (društva, crkve i sl.).

Do sada nije napravljena analiza stanovništva s obzirom na mjesto odakle su se ljudi doselili, pa se ne može točno reći koliko ljudi spada u prvu, drugu ili treću kategoriju, a koliko je njih već više generacija živjelo na prostoru Rijeke i Sušaka. Potrebno je napomenuti da se prema dosadašnjim istraživanjima čini da je bilo više onih koji su spadali u drugu i treću kategoriju. Oni su imali mnogo manje mogućnosti javno govoriti slovenskim jezikom, a i bilo im je teže ostvariti formalno učenje slovenskoga jezika. Upravo je zato jačala njihova potreba i želja za slobodnim izražavanjem i komunikacijom na materinskom jeziku u novoj državi. Naime, prilikom povratka obitelji na prostore grada Rijeke bilo je slučajeva da su djeca tek natucala slovenski ili hrvatski, a tečno govorila talijanski, francuski i sl.

O toj jezičnoj, a posredno i kulturnoj raznolikosti govore i riječi učiteljice koja je radila u slovenskom odjeljenju pri Osnovnoj školi "Matteotti": "Ta djeca ne znaju niti jedan jezik, morat ću potpuno individualno raditi... Nekima moram tumačiti na talijanskom, drugima na hrvatskom, ostalima na slovenskom da im objasnim što želim. Ali svi dolaze redovito. Odgovaraju mi u nekoj čudnoj mješavini istarskog, fumanškog, primorskog dijalekta, dođe ti da se rasplačeš. Pravi internacionalizam, koji može razumjeti samo kakav poliglot!"¹⁸

Zbog doseljavanja brojnoga stanovništva iz različitih krajeva nekadašnje Jugoslavije neposredno nakon Drugoga svjetskog rata slovenska se zajednica u Rijeci počela brzo širiti. Pokretačku je silu našla u učiteljici, intelektualci koja je cijeli svoj život posvetila upravo Slovincima i slovenskoj djeci i mladima: Zori Ausec.¹⁹ Ona je bila inicijator osnivanja dviju spomenutih ustanova koje su značajne za slovensku zajednicu u Rijeci: Slovenskoga doma KPD "Bazovica" i slovenskoga odjeljenja pri Osnovnoj

¹⁸ B. RIMAN, "Riječka Slovenka Zora Ausec", 373.

¹⁹ Zora Ausec rodila se u Kobaridu 27. srpnja 1902. godine. Već je u ranoj mladosti osjetila ljubav prema glazbi i plesu, koju je poslije prenosila na svoje učenike. Maturirala je 1923. u Tolminu, tada u sastavu Kraljevine Italije. Njezino je prvo radno mjesto bila Osnovna škola sv. Lucije pri Mostu na Soči. Zalagala se za očuvanje slovenskoga jezika te je zbog tadašnje politike Kraljevine Italije bila kažnjena i premještena u školu u mjestu Lokovec nad Kanalom. Ubrzo je dobila otkaz i prijetilo joj je premještanje u udaljenije krajeve Kraljevine Italije, pa je 1926. prebjegla u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslaviju. Nakon toga je neko vrijeme radila na prostoru današnje Republike Slovenije, potom odlazi u Beograd, pa u Maribor. Bila je aktivna u Narodnooslobodilačkoj borbi. Nakon Drugoga svjetskog rata neko je vrijeme bila načelnica socijalne opskrbe pri Pokrajinskom Narodnom odboru za Trst i Slovensko primorje, a od 1946. nalazi se u Rijeci, gdje je djelovala punih 37 godina (*isto*, 365.-366.).

školi "Matteotti". Treći je oblik organizacije pripadnika šire slovenske zajednice, od kojih mnogi nisu bili uključeni ili su bili samo djelomično uključeni u prijašnje dvije institucije, bilo neformalno okupljanje na misi na slovenskom jeziku u riječkoj crkvi popularno zvanoj Kosi toranj (crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije).

Slovenski dom KPD "Bazovica" nije bio jedino slovensko društvo na prostoru Hrvatske nakon 1945. godine. Djelovali su i Slovenski dom u Zagrebu (osnovan još 1929.),²⁰ Slovenski dom "Triglav" iz Karlovca, Slovensko društvo "France Rožman", koje je djelovalo u Osijeku od 1946. do 1948., te Slovensko društvo "Stane Sever" (1971. – 1976.).²¹

a) Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo "Bazovica" (od 1947. do danas)

Više je puta bio istaknut kontinuitet djelovanja slovenske zajednice u Rijeci i na Sušaku, a potvrdu za nj pronalazimo i nakon 1945. godine. Koliko je značajan taj kontinuitet pokazuje i činjenica da su prvi sastanci Slovenaca s prostora Rijeke zapisivani u bilježnicu na kojoj je pisalo "Zapisnik, Slovensko-prosvetno društvo 'Simon Gregorčič' Sušak". Upravo to upućuje na svijest pripadnika slovenske zajednice o nastavljanju tradicije društva koje je djelovalo i između dva svjetska rata. Zašto nisu prihvatili ime društva koje je postojalo prije? Na to nam djelomičan odgovor može dati struktura tadašnjih pripadnika slovenske zajednice u Rijeci. Članovi društva bili su doseljenici koji su imali živo sjećanje na ratna i prijeratna događanja. Naziv je Slovenski dom dobio kao podsjetnik na "četiri mirnodopske žrtve u Bazovici kod Trsta", podsjetnik na četiri²² "nedužna i poletna mladića, gorljive ljubitelje materinske riječi u osnovnoj slobodi za ljudska prava".²³

Formalno gledano, društvo je osnovano 2. listopada 1947., a tomu je prethodio cijeli niz sastanaka, i to sve od 22. lipnja 1947., kada je ujedno formiran i "pripravljalni odbor". Prvi su se zapisnici upisivali u bilježnicu slovenskoga udruženja koje je ovom društvu prethodilo, ali nije sasvim razriješeno kako je tadašnji "pripravljalni odbor" došao do bilježnice društva kao ni do harmonija.²⁴

²⁰ Silvin JERMAN, Ilinka TODOROVSKA, *Slovenski dom v Zagrebu 1929.–1999.*, Zagreb, 1999.

²¹ U knjizi *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora* (ur. Janja Žitnik Serafin, Ljubljana, 2014., 140.), stoji da je društvo "Stane Sever" bilo "gledališka skupina", što je preuzeto iz rada Vere Kržišnik-Bukić iz 1995. godine. S tom se tvrdnjom teško složiti jer se u dokumentima Slovenskoga doma KPD "Bazovica" to društvo spominje više puta, a među ostalim je vidljivo da je u sklopu njega djelovao i gudački kvartet (B. RIMAN, K. RIMAN, *Slovenski dom*, 88.-89., 114.), iz čega se može zaključiti da to nije bila samo dramska skupina.

²² Radi se o Ferdi Bidovcu, Franu Marušiću, Zvonimiru Milošu i Alojziju Valenčiču, članovima društva "Trst-Istra-Rijeka-Gorica", koji su uhićeni i smaknuti 1930. kod Basovizze blizu Trsta.

²³ *30 let slovenskega kulturno prosvetnega društva Bazovica Rijeka, 1947–1977*, ur. Zora Ausec, Rijeka, 1978., 9.

²⁴ Naime, od Slovenskoga prosvjetnog društva "Simon Gregorčič" na Sušaku ostao je, osim ovdje spominjane bilježnice (bez ikakvih podataka o tom društvu u njoj), i harmonij, koji je također naslijedio Slovenski dom KPD "Bazovica". Čini se da je on poslije prodan.

Uglavnom, članovi društva bili su Primorci, o čemu piše i sam tadašnji ministar Ivan Regent²⁵. On je bio, među ostalim, i počasni predsjednik Slovenskoga doma KPD "Bazovica", pa je često bio gost na različitim kulturnim događanjima. U tom se društvu osjećao ugodno jer je bio "prije svega među svojim Primorcima, kojima nije bilo dano nakon tog pobjedonosnog rata ostati na svojoj rodnoj grudi" (*zlasti še med svojimi Primorci, katerim ni bilo dano niti po tej zmagoslavni vojni ostati na svoji rodni zemlji*).²⁶

Članovi društva bili su organizirani u različitim sekcijama koje su se na različite načine pokušale uklopiti u svakidašnji kulturni i ini život Rijeke. Zabilježeno je njihovo sudjelovanje u radnim akcijama, koje su nakon Drugoga svjetskog rata bile masovne.²⁷ Tako su se uključili u rad prema tadašnjim modelima društvenoga djelovanja, a odbor je o tim radnim akcijama članstvo obavještavao u dnevnom tisku.²⁸

Iako je djelovanje Slovenskoga doma KPD "Bazovica" bilo raznoliko, najzapaženije je ono na kulturno-amaterskom području. Cilj društva bio je jasan: podići kulturnu razinu članstva, njegovati materinski jezik, upoznavati kulturne dosege i kulturu drugih jugoslavenskih naroda, razvijati i jačati bratstvo i jedinstvo među ljudima (*dvigniti kulturno raven svojega članstva, negovati materinski jezik; spoznavati kulturne dosežke in kulturo drugih jugoslavenskih narodov; razvijati in krepiti bratstvo in enotnost med ljudstvi*).²⁹

Društvo je okupljalo pionire, mlade i odrasle u različitim sekcijama: muškom i mješovitom pjevačkom zboru, dramskoj i literarnoj, studentskoj, omladinskoj i folklornoj sekciji.³⁰ Svoja su postignuća često pokazivali na različitim kulturnim susretima u Ri-

²⁵ Ivan Regent rođen je u Kontovelu pored Trsta 24. siječnja 1884., a umro je u Ljubljani 16. rujna 1967. godine. Nakon završena četiri razreda osnovne škole započeo je u Trstu posao s prodajom rakija i likera. Uskoro je na vlastitom primjeru osjetio iskorištavanje poslodavaca te je već 1902. prišao Jugoslavenskoj socijalno-demokratskoj stranci i počeo aktivno sudjelovati u socijalističkom pokretu. Bio je i jedan od osnivača "Ljudskog odra" u Trstu, koji je brojnim podružnicama ubrzo svoje djelovanje proširio i u Istru. Ondje je upoznao buduću suprugu Malku Ličar. Čini se da je ondje sklopio i temelje kasnijega prijateljstva sa Zorom Ausec. Nakon Prvoga svjetskog rata ostao je na prostoru koji je ušao u sastav Kraljevine Italije, ali je zbog sve većega fašističkog pritiska morao emigrirati: najprije u Ljubljanu, potom u Pariz, Bruxelles i na kraju u Moskvu. Nakon Drugoga svjetskog rata vratio se u Jugoslaviju, gdje je obnašao mnoge visoke političke funkcije. Na kraju je bio i predsjednik Slovenske iseljeničke matice. Tijekom života je primio mnoge visoke državne nagrade, odlikovanja i priznanja (*Primorski slovenski biografski leksikon*, sv. 13, Gorica, 1987., 165.-168.).

²⁶ B. RIMAN, K. RIMAN, *Slovenski dom*, 21.

²⁷ *Isto*.

²⁸ Kako se nakon Drugoga svjetskog rata mnogo ljudi vraćalo u Jugoslaviju, bio je organiziran prijevoz povratnika i brodovima. Tako je kroz povijest luke u Rijeci zabilježen i određeni broj brodova koji su dovezli te povratnike. Često je među njima bilo i mnogo Slovenaca te su se članovi Slovenskoga doma KPD "Bazovica", kao i drugi tadašnji stanovnici, osjećali pozvanima povratnicima poželjeti dobrodošlicu. Zabilježen je slučaj da su članovi "Bazovice", među ostalim, prisustvovali i uplovljavanju broda *Radnik* s povratnicima među kojima su bile i slovenske obitelji. Na taj su se način sasvim uklopili u onodobno razdoblje i aktivnosti prostora na kojem su djelovali (*isto*).

²⁹ *30 let slovenskega kulturno prosvetnega društva*, 16.

³⁰ Članovi su bili aktivni u različitim sekcijama. Neke od njih djeluju kontinuirano od samoga osnutka društva, a druge su djelovale povremeno, prema interesima i željama članstva. Više o djelovanju i aktivnostima Slovenskoga doma KPD "Bazovica" u navedenoj literaturi. Iako je njihovo djelovanje važno, to nije primarna tema ovoga rada.

jeci i Sloveniji, a bitno je naglasiti da su često zajednički nastupali s drugim kulturnim društvima s područja Rijeke. Može se tvrditi da je društvo bilo uspješno integrirano u Savez kulturno-umjetničkih društava (SKUD) Rijeke.³¹

Slika 2. Nastup mješovitoga pjevačkog zbora Slovenskoga doma KPD "Bazovica" 1963. u dvorištu zgrade društva

Organiziranjem različitih događaja širili su, među ostalim, i tekovine slovenske kulture te su na taj način popularizirali slovensku kulturu na Kvarneru, ali i hrvatsku kulturu kada su nastupali u slovenskim mjestima.

Čini se da su bili svjesni svojih, nešto drugačijih, kulturnih običaja u odnosu na stanovnike grada Rijeke, ali nisu sami sebe doživljavali pripadnicima nacionalne manjine, nego onima koji "u bratskoj slozi sudjeluju s riječkim Hrvatima i Talijanima da bi se kulturno uzdizali i masovno jačali" (*v bratski slogi sodelujejo z reškimi Hrvati*

³¹ Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske osnovan je 1948. da bi ostvario politički utjecaj na sve oblike kulturno-prosvjetnoga rada u Narodnoj Republici Hrvatskoj, a prije svega u ispunjavanju Petogodišnjega plana. Savez se bavio problemima kulturno-prosvjetnoga rada, okupljao je kulturno-umjetnička društva, saveze nacionalnih manjina svih gradova i sela, priređivao smotre, festivale i natjecanja. Tijekom 1948. osnovani su savezi kulturno-prosvjetnih društava za Bjelovar, Dalmaciju, Istru, Karlovac i Liku, Rijeku i Gorski kotar, Sisak, Slavoniju, Varaždin i Zagreb (Marijana JUKIĆ, "Od saveza kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske do Hrvatskog sabora kulture (1948–1991): prilog poznavanju povijesti kulturno-umjetničkih društava Hrvatske", *Arhivski vjesnik*, 52/2009., 184.-185.).

in Italijani, da bi se kulturno dvignili in gmotno krepili).³² O tome svjedoče brojni zapisi govora kojima su bili popraćeni kulturno-umjetnički programi, ali i subjektivni doživljaji pojedinih članova društva zapisani što u kronici društva,³³ što u osobnoj korespondenciji.

Početak 1950-ih godina na prostoru cijele Rijeke osjetio se zamjetan pad kulturno-radničkih amaterskih društava, pa je do određene stagnacije u radu došlo i u Slovenskom domu KPD "Bazovica", i to uglavnom zbog nedostatnih financija. Sve su češći bili nesporazumi među članovima, ali i s lokalnom vlašću. Članovi društva smatrali su da zbog istupanja Zore Ausec, u kojima inzistira na pravu slovenske djece da se školuju na materinskom jeziku,³⁴ "narodna vlast gleda na društvo kao na šovinističko i ne ide im na ruku" (*Narodne Oblasti gledajo društvo kot šovinistično in ne gredo na roko*). Prema tajnikovu izvještaju, 1951. Zora Ausec se "razboljela" (*zbolela*) i u tom ju je trenutku u kontaktima s organima vlasti zamijenio Hrabroslav Soban, ali čini se da je financijska pomoć društvu svejedno izostala.³⁵ Jesu li doista istupi Zore Ausec bili presudni da Slovenci ne dobiju financijsku pomoć, ali i mogućnost da se djeca školuju na slovenskom jeziku?

No, nakane Zore Ausec sigurno nisu bile usmjerene k parcijalizaciji i podjeli, nego k potrebi i želji da mladima pruži ono što nije mogla dok je bila učiteljica na prostoru Julijske krajine. Ona je, poput mnogih istomišljenika, smatrala da radom na općoj kulturi i dizanju kulturnoga znanja i svijesti članova Slovenskoga društva KPD "Bazovica" doista podupire razvoj nove joj domovine. To se vidi i iz njezinih govora. Na 5. redovitoj godišnjoj skupštini 1952. rekla je: "Željela sam svojom skromnom aktivnošću, koju sam dala društvu, pokazati da i mi, Slovenci u Rijeci, želimo raditi za našu domovinu. U nekim je trenucima bilo teško. Možda se nije uvijek razumio moj rad. Ipak, dokazali smo svojom odanošću društvu da želimo ići naprijed. Ako se naš trud ostvario, moramo prije svega zahvaliti vašoj požrtvornosti, a potom i zastupnicima narodne vlasti" (*Želela sem s svojo skromno aktivnostjo, ki sem jo dala društvu pokazati, da tudi mi Slovenci na Reki želimo delati za našo domovino. Včasih je bilo teško. Morda se vedno ni pravilno razumelo moje delo. Vendar smo dokazali s svojo zvestobo društvu, da želimo iti naprej. V kolikor se je naš trud obnesel, se imamo zahvaliti v prvi vrsti Vaši požrtvovalnosti, potem pa tudi zastopnikom narodnih oblasti*).³⁶

Čini se da su, ako je bilo ikakvih nesuglasica, one bile izgladene te da se s vremenom položaj Slovenskoga doma KPD "Bazovica" čak i poboljšao. I dalje je bilo uspona i padova, gdje se članstvo često pitalo: "Smijemo li dopustiti da se Slovenski dom u Rijeci zatvori? Da zamre svaka aktivnost Slovenskoga društva u Rijeci, onoga društva koje je dugo godina bilo svijetao primjer ustrajnosti, upornosti te povezanosti članstva, uzor

³² 30 let slovenskega kulturno prosvetnega društva, 9.

³³ Kronike Slovenskoga doma KPD "Bazovica" čuvaju se u društvenim prostorima, a vode se od 1950-ih godina do danas.

³⁴ Slovensko je odjeljenje pri Osnovnoj školi "Matteotti" nakon izrazito mnogo truda otvoreno 1951. godine.

³⁵ B. RIMAN, K. RIMAN, *Slovenski dom*, 32.-33.

³⁶ *Isto*, 35.-36.

kulturnim manifestacijama svih drugih društava u Rijeci i okolici?" (*Ali smemo dovoliti da se Slovenski dom v Reki zapre? Da zamre vsaka dejavnost Slovenskega društva v Reki, tistega društva, ki je bilo dolgo leta svetel primer vztrajnosti, upornosti, ter povezanosti članstva, zgled kulturnih manifestacij vsem drugim društvom v Reki in okolici?*)³⁷ S druge strane, kada se pogleda položaj drugih slovenskih društava na prostoru Hrvatske od 1945. do 1991., čini se da je Slovenski dom KPD "Bazovica" bio u nešto povoljnijem položaju. Iako se prvih godina djelovanja društvo tretiralo jednako kao i druga kulturna društva Rijeke i okolice, to se s vremenom promijenilo.³⁸ Čini se da je financijska pomoć s vremenom postala nešto stabilnija. Naime, na sastanku slovenskih društava 1971., kada se, među ostalim, govorilo i o načinu financiranja rada, Zora Ausec je rekla da pored spomenutih izvora (članarina, posuđivanje knjiga, organiziranje plesova u dvorani i ugostiteljskom objektu) "riječki Slovenci" imaju stalni fond pri općini Rijeka za amatersko djelovanje.³⁹ Znači li to da su lokalne vlasti Slovenski dom KPD "Bazovica" 70-ih godina doživljavale kao i sve ostale kulturno-umjetničke udruge? Tako je bilo sve dok su se držali zadanih pravila i izvodili primjerena kulturna i umjetnička djela.

Tu idiličnu sliku kviri proslava 30-godišnjice djelovanja Slovenskoga doma KPD "Bazovica", iako to svakako nije bila namjera vodstva Slovenskoga doma. Naime, bilo je odlučeno da će se povodom te obljetnice pripremiti knjiga (brošura) o dotadašnjem djelovanju društva. Još tijekom nastajanja brošure pojavili su se problemi (autori su kasnili s tekstovima, članstvo se nije moglo dogovoriti o koncepciji društva i sl.), koji su se intenzivirali nakon što je knjiga otisnuta i dana na pregled tadašnjemu SKUD-u Rijeke.⁴⁰

Knjižica je bila tiskana početkom 1978., ali već na prvom sastanku Upravnoga odbora KPD "Bazovica" za tu godinu rečeno je da njezin sadržaj nije primjeren. Sastanku je prisustvovao i Nedjeljko Mihelčić, tadašnji predsjednik SKUD-a, koji je istaknuo da se knjižica takva sadržaja nije smjela objaviti i da, prema njegovu mišljenju, ima dosta

³⁷ *Isto*, 89.

³⁸ Pedesetih godina XX. stoljeća, kada je bila opća kriza u kulturno-amaterskom radničkom stvaralaštvu na prostoru cijele tadašnje Narodne Republike Hrvatske, uslijedili su i financijski problemi. Društva su radila u slabim uvjetima i rijeko je koje imalo primjerene prostore. Godine 1950. Slovenski dom KPD "Bazovica" preselio se u današnje prostore, u kojima još uvijek djeluje – to je bila derutna vila Milana Gorupa. Zato je društvo tražilo dodatna financijska sredstva od lokalne uprave i Narodne Republike Slovenije. Sredstva su dosta teško skupili, a prema sjećanjima nekih starijih članova, prvih su godina nosili stolice i čaše ako su željeli sjediti ili nešto popiti. U tom se razdoblju, čini se, javio i mali antagonizam između društava koja su bila na neki način zakinuta i Talijanskoga društva "Fratellanza", koje je dobilo povećana sredstva jer je trebalo urediti prostorije. Na pitanje zašto su ih oni dobili, a druga društva nisu, bilo je rečeno da su to trebali urediti jer onamo dolaze stranci (*isto*, 33.). Možda je upravo zbog toga, i vjerojatno zbog iskrenog istupa, Zora Ausec morala početkom 1950-ih glumiti bolest, jer lokalne vlasti nisu dobronamjerno prihvaćale njezine iskrene komentare i viđenje situacije.

³⁹ *Isto*, 91.

⁴⁰ Mišljenje SKUD-a bilo je važno za financijsku potporu. No, Slovenski dom KPD "Bazovica" veoma je dobro surađivao s tim udruženjem, što se vidi i iz mišljenja o "Bazovici" tadašnjih čelnih ljudi. Ovdje je potrebno istaknuti da je početkom 1976. predsjednik SKUD-a Nedjeljko Mihelčić opisao Slovenski dom KPD "Bazovica" kao iznimno otvoreno društvo, koje "nije strogo nacionalno, a to je vrijednost našeg cjelokupnog društva. Kad bi ovaj grad bio bez svih ovih društava, bio bi mnogo siromašniji" (*isto*, 114.).

neprimjerenih podataka. Ističe da se u knjižici o Slovencima govori kao o pripadnicima nacionalne manjine, a da neistine postoje i u dijelu koji se odnosi na slovensko odjeljenje pri Osnovnoj školi "Matteotti". Budući da nisu imali potporu SKUD-a, bilo je jasno da knjižica neće biti predstavljena i da je potrebno napraviti novu koja bi prezentirala dotadašnje djelovanje Slovenskoga doma KPD "Bazovica".⁴¹

Članovi društva morali su uništiti knjižicu. Toga se događaja sjećaju i pojedini današnji članovi. Tomu u prilog govori i odgovor predsjednika Slovenskoga doma Ignaca Vrabčiča na upit koji je poslao Slovenski in filmski gledališki muzej Ljubljane. U odgovoru je stajalo: "Dobili smo od vas 2. listopada 1979. dopis u kojem nas molite da vam pošaljemo brošuru koja je bila izdana u povodu 30. obljetnice našega postojanja. Nažalost, brošuru vam ne možemo poslati jer je, na inicijativu našega partijskog aktiva i foruma općine Rijeka, uništena zbog nekih članaka itd..." (*Dobili smo od vas dopis 2. 10. 1979. v katerem nas prosite da vam pošljemo brošuro, katera je bila izdana ob 30 letnici našega obstoja. Žal vam te brošure ne moremo poslati, ker je bila na podbudo našega partijskega aktiva in občinskega foruma občine Rijeka uničena radi nekih člankov itd...*)⁴² Shvatljivo je da je Zora Ausec, glavna inicijatorica i urednica knjižice, bila rezignirana i ožalošćena.

U Slovenskom domu KPD "Bazovica" sačuvao se jedan primjerak. Knjižica je imala 40 stranica, bila je tiskana u 500 primjeraka, glavna je urednica bila Zora Ausec, a izdavač Kulturno prosvetno društvo "Bazovica".

Iščitavajući tekstove u knjižici iz današnje percepcije, oni nisu sporni. Ono što je smetalo predsjedništvu SKUD-a bila je prva rečenica u tekstu koji je napisao Jaša Grbac pod naslovom "Kulturno-prosvetno društvo 'Bazovica'". On je na tri stranice prikazao djelovanje "Bazovice", a tekst je započeo riječima: "Slovenska manjina Rijeke..."⁴³ To je ujedno i jedino mjesto u knjižici gdje se Slovenci spominju kao manjina u Rijeci, što se isticalo kao najveći problem.

Drugi sporni detalj bili su podaci vezani za osnivanje slovenskoga odjeljenja pri Osnovnoj školi "Matteotti", gdje stoji da je u početku bilo oko 200 djece koja su željela polaziti školu na materinskom jeziku. Kaže se da je to pogrešan podatak jer je broj djece bio mnogo manji. No, postoji mogućnost da je u samom početku, 1947., doista bilo prijavljeno toliko djece, ali kako se slovensko odjeljenje otvorilo tek 1951., moguće je da se broj zainteresiranih roditelja i djece smanjio. Može se pretpostaviti da su se i roditelji i djeca morali prilagoditi tadašnjemu obrazovnom sustavu te su se vjerojatno teže odlučili prekinuti započeto školovanje na hrvatskom ili talijanskom i nastaviti ga na jeziku koji im više nije bio toliko blizak. S druge strane, možda bi se dobilo na važnosti i dugotrajnosti toga odjeljenja da je broj djece bio veći.

⁴¹ Tada je bilo dogovoreno da će se arhivsko gradivo društva dati novinaru Robertu Mecilovšku, koji se prihvatio toga posla, ali ga nije dovršio niti je vratio preuzeto arhivsko gradivo.

⁴² B. RIMAN, K. RIMAN, *Slovenski dom*, 132.

⁴³ *30 let slovenskega kulturno prosvetnega društva*, 9.

b) Slovensko odjeljenje pri Osnovnoj školi "Matteotti"

Inicijator osnivanja slovenskoga odjeljenja bila je Zora Ausec, uz jaku i brojnu potporu roditelja i članova društva. Prvi koraci za slovensku školu u Rijeci bili su napravljeni već ujesen 1947. godine. Od samoga početka prilikom pokušaja realizacije osnivanja škole na slovenskom jeziku nije bilo točno određenih uvjeta koje bi bilo potrebno ispuniti. Iz dopisa "Molba za otvorenje slovenske škole. Broj protoka 18/47" može se zaključiti da je bilo obećano otvaranje škole ako se prijavi dovoljno djece.⁴⁴ Prijavljeno je 70 djece, no ona ipak nisu dobila mogućnost pohađanja nastave na slovenskom jeziku. Tada je i započela prepiska Zore Ausec, tadašnje predsjednice Slovenskoga doma KPD "Bazovica", s različitim državnim i lokalnim organima vlasti. Među ostalim, Ausec je u jednom dopisu predsjedništvu Vlade Narodne Republike Hrvatske napisala: "Na primjedbe pojedinaca, da Talijani u Rijeci imaju svoje škole, odgovoreno je da se [mi] Slovenci u Rijeci ne možemo smatrati kao narodna manjina, već kao jednakopravna braća. Mi smo na tu primjedb u odgovorili da je baš to neshvatljivo, jer da bratskim narodima treba isto tako nuditi široke mogućnosti, a ne im uskraćivati pravo koje inače uživaju čak i tuđe manjine."⁴⁵ Iz citata je jasno vidljivo da se pripadnici slovenske zajednice zapravo nisu doživljavali kao pripadnici nacionalne manjine, jer bi se onda poistovjetili s talijanskom nacionalnom manjinom, ali se vidi i da im je smetala činjenica da se upravo zbog politike pripadnike nacionalne manjine stavlja ispred njih, i premda se u republikama gdje se nije govorilo "hrvatskosrpski" odnosno "srpskohrvatski" održavala obavezna nastava toga jezika, drugi konstitutivni narodi (Slovenci, Makedonci) nisu imali mogućnost učiti materinski jezik u nekoj drugoj jugoslavenskoj republici.

Škola nije otvorena ni školske godine 1948./1949. Od institucija nije bilo odgovora te je Ausec jedini izlaz vidjela u tome da krajem 1948. uputi pismo Josipu Brozu Titu. Napisala je:

(...) nakon nebrojenih pisanih i usmenih intervencija, dobili smo jednak administrativni odgovor da otvorenje slovenske škole u Rijeci ne može doći u obzir. Na taj birokratski odgovor roditelji su uložili protest (...) Na veliko iznenađenje, ni do danas, nakon jednogodišnjeg čekanja, nismo dobili nikakav odgovor, a u međuvremenu su morala njihova djeca pohađati hrvatske pa čak i talijanske škole, ako ih u hrvatskim nisu željeli primiti. Otvaranjem slovenske škole u Rijeci bratstvo i jedinstvo naših naroda bi došlo do svog punog izraza.⁴⁶

⁴⁴ Molba za otvorenje slovenske škole. Broj protoka 18/47, 26. 6. 1947., Privatna dokumentacija Mojce Milek, Kranj.

⁴⁵ B. RIMAN, "Riječka Slovenka Zora Ausec", 372.

⁴⁶ *Isto*, 373.

Slika 3. Slovensko odjeljenje pri Osnovnoj školi "Matteotti" školske godine 1951./1952.

Njezin trud i borba napokon su urodili plodom 1950., kada je osnovano odjeljenje sa slovenskim nastavnim jezikom pri Osnovnoj školi "Matteotti". Odjeljenje je djelovalo od školske godine 1950./1951. do školske godine 1952./1953.

Škola u kojoj je djelovalo nalazila se u samom centru Rijeke, pa su je mogla pohađati djeca iz triju rajona na koje je grad Rijeka tada bio podijeljen. U niže razrede osnovne škole bilo je upisano 54 učenika raspoređenih u kombinirane razrede (1. i 3. te 2. i 4.). Međutim, nije bilo dovoljno djece za više razrede, pa ta nastava nije ni organizirana.

Osim Zore Ausec, predavala je i učiteljica Boža Božič iz Tomaja, koja nije odmah započela s radom radi greške u kadrovskoj službi u Zagrebu. Zato je Ausec neko vrijeme sama vodila sva četiri razreda. Učenike je podijelila u tri razreda i u učionici su se izmjenjivali od 8 do 11, od 11 do 13.30 i od 14. do 16.30 sati.

Odjeljenje je prestalo s radom 1953. godine. Vjerojatno je više razloga utjecalo na donošenje odluke o prestanku rada, ali oni nigdje nisu jasno izrečeni.

Iz dokumenata se vidi da je škola preseljena na Sušak i da je stoga bilo otežano pohađanje škole djeci iz drugih dijelova Rijeke. Može se pretpostaviti da je time smanjen broj upisane djece. Više ih nije bilo dovoljno da bi škola mogla nastaviti s nastavom na slovenskom jeziku.

Određene su probleme imali i učenici koji su se opredjeljivali za više razrede hrvatskih škola. Iako se iz svjedodžbi vidi da su imali i hrvatski jezik, čini se da broj sati i program nisu bili dostatni da bi bez teškoća mogli pratiti nastavu u višim razredima. Hrvatski su jezik dobili tek u 3. razredu osnovne škole, a do 4. razreda nisu učili ćirilicu, što je tada bilo obavezno. Učiteljica Boža Božič smatra da je oblik nastave bio pogrešan

te da je bilo nužno uvođenje vertikale u školovanju, odnosno da je svakako trebalo omogućiti cijelo osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje na slovenskom jeziku.

Iz pisama Zore Ausec, ali i njezina truda, kao i sporog reagiranja lokalne i regionalne samouprave, može se steći dojam da se radilo o odluci koja je imala i političku pozadinu. To nam potkrepljuje i činjenica da su 1954. bila zatvorena i slovenska odjeljenja koja su djelovala po mjestima u Vojvodini (Gudurica, Velika Greda, Banatsko Plandište).⁴⁷

Iako je škola djelovala kratko, njezina je uloga bila relativno velika. Naime, Slovenci su, osim Talijana, jedini u Rijeci uspjeli osnovati svoju školu i održati je barem neko vrijeme. Školstvo na talijanskom nastavnom jeziku održalo se do danas i može biti ogledni primjer uspješnog korištenja općih uvjeta, zadovoljavanja pojedinačnih i skupnih želja i potreba. Da bi slovensko nastavno odjeljenje – kao jedino takvo odjeljenje u Rijeci i Hrvatskoj – opstalo, društvo je trebalo osigurati potporu, a trebao je postojati i interes roditelja. Roditelji su svakako željeli da njihova djeca očuvaju slovenski jezik i usvoje kulturu svojih predaka, ali su im bili važni i uspjeh i napredak djece.

c) Misa na slovenskom jeziku u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije

Jedan oblik neformalne organizacije i okupljanja riječkih Slovenaca (svih generacija) obuhvaća i prisutnost na nedjeljnoj misi u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije. Tu je misu vodio svećenik Danilo Perkan⁴⁸, koji je neko vrijeme djelovao u riječkoj katedrali, crkvi sv. Vida. Danilo Perkan okupljao je vjernike koji su pripadali slovenskoj zajednici i sve dok je on imao vremena misiti, u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije okupljali su se Slovenci i sudjelovali u misnom slavlju, a pogotovo se čini važno okupljanje u crkvenom pjevačkom zboru. Nakon njegova odlaska iz katedrale sv. Vida taj je običaj zamro. Misno je slavlje bilo nedjeljom u 10 sati i, prema sjećanju nekih pojedinaca koji su sa svojim roditeljima odlazili na slovensku misu, crkva je uvijek bila puna. Orgulje je svirala časna sestra Augusta Perkan, sestra velečasnoga Danila Perkana, a zbor je imao 40-ak pjevača i pjevao je slovenske pjesme. Na misu su dolazile obitelji iz svih dijelova Rijeke. Prema sjećanjima, nisu dolazili intelektualci ili osobe kojima je dolazak u crkvu mogao značiti gubitak zaposlenja, nego su to uglavnom bili radnici i obrtnici.

Nažalost, ovdje izneseni podaci uglavnom su i svi koji su se uspjeli sakupiti o tom neformalnom druženju riječkih slovenskih obitelji. Naime, pregledana je kronika župe Uznesenja Blažene Djevice Marije, ali nisu pronađeni nikakvi podaci o misi ili djelovanju slovenskoga zbora.⁴⁹

Iako o misnim slavljinama nema zabilježenih dokumenata, nego se toga sjećaju pripadnici slovenske zajednice u Rijeci, ona su svejedno važan pokazatelj da je u po-

⁴⁷ Franc CEVC, "Selitve Slovencev v Vojvodino pred drugo svetovno vojno", u: *Slovensko izseljenstvo. Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, ur. Matjaž Klemenčič, Ljubljana, 2001., 313.-314.

⁴⁸ Danilo Perkan rođen je u župi Trnovo-Ilirska Bistrica 21. kolovoza 1914. godine. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1941. u Ljubljani. Bio je nadbiskupski tajnik i rektor u Rijeci. Umro je 18. lipnja 1979. u Rijeci (Anton STRLE, "Dnevnik 1937–1945 /drugi del/", *Luč Cerkve*, 21/2013., 14.).

⁴⁹ Kronika Župe čuva se u župskom arhivu i pisana je u dva toma.

slijeratnom razdoblju, osim formalnih udruženja (društvo, škola), postojalo i jedno neformalno, ali veoma važno. Naime, kada se gleda povijest iseljavanja, uglavnom su svećenici bili oni koji su oko sebe okupljali dijasporu, i u udaljenim državama na različitim kontinentima i u zemljama koje su bile bliže domovini.

Slika 4. Slovenski pjevački zbor pri crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije 50-ih godina XX. stoljeća

Zaključak

Slovenska zajednica u Rijeci svoj je procvat doživjela nakon Drugoga svjetskog rata, kada je na postojećim temeljima slovenskoga organiziranja izgradila Slovenski dom KPD "Bazovica", koji djeluje i danas. Upravo je to jedan od najvećih pokazatelja da su članovi slovenske zajednice u Rijeci bili prihvaćeni i uključeni u društvo u kojem su živjeli. No, promatrajući povijest toga formalnog udruženja, bitno je naglasiti da su ga lokalne vlasti u Rijeci prihvaćale možda i bolje nego što su druga slovenska društva prihvaćale lokalne vlasti u drugim dijelovima Hrvatske (Zagreb, Osijek, Karlovac), što se vidi prema neprestanom financiranju njegova djelovanja, u čemu društvo nije bilo u drugačijem položaju od ostalih kulturno-prosvjetnih udruženja Rijeke. Njihov se kulturno-prosvjetni rad vrednovao prema njihovoj aktivnosti i nije bilo posebnosti sve dok su u svoj program rada osim slovenskih kulturnih elemenata uključivali i one koji su bili prihvatljivi široj zajednici. Kada se promatra kako su doseljenici i članovi društva doživljavali sami sebe, svakako je potrebno naglasiti da su se smatrali dijelom "bratskog naroda", toliko spominjanog u različitim govorima u svim svečanim prilikama.

Pri analizi djelovanja jednog takvog društva vidljivo je da je takva zajednica ovisila i o istaknutim osobama koje su u njoj djelovale i o tome kako su je prihvaćale lokalne vlasti.

Jedna od istaknutijih osoba bila je i Zora Ausec, koja je sa svojim svjetonazorom uglavnom odgovarala tadašnjim političkim idejama, stoga je društvo funkcioniralo relativno dobro. Odgovarala je sve dok nije počeo pojačani pritisak na lokalne vlasti da se osnuje škola sa slovenskim nastavnim jezikom. Tada ona postaje osoba koja se morala "razboljeti" da bi Slovenski dom KPD "Bazovica" i dalje imao simpatije lokalnih vlasti i financijsku potporu. Osim toga, taj je događaj doveo do toga da su se potom svi članovi Slovenskoga doma KPD "Bazovica", koji su svesrdno podupirali ideju o osnivanju škole, doživljavali kao nacionalisti koji su po svaku cijenu željeli očuvati jezik i kulturu, bez obzira na posljedice. Očito su pripadnici lokalne vlasti teško mogli razumjeti želju doseljenika, koji su napokon mogli govoriti materinskim jezikom, da ga očuvaju od zaborava i prenesu na mlađe generacije. Naime, Zori Ausec i aktivnim članovima slovenske zajednice iz cijele Rijeke nije bilo jasno zašto nemaju jednaka prava kao pripadnici nekih nacionalnih manjina, odnosno zbog čega je problematično osnivanje škole na slovenskom jeziku.

Nakon zatvaranja slovenskoga odjeljenja pri Osnovnoj školi "Matteotti" pritisak za učenje slovenskoga jezika i nekakvu parcijalizaciju se smirio, a 1978. ponovo je došlo do nesporazuma. Naime, kao glavna urednica brošure *30 let slovenskega kulturno prosvetnega društva Bazovica Rijeka, 1947 – 1977*, Zora Ausec nije željela odstupiti od napisanih tekstova. Svojim je inzistiranjem naišla na osudu lokalnih vlasti, SKUD-a, ali i nekih članova Slovenskoga doma KPD "Bazovica" koji su se uplašili da društvo više neće dobivati potporu kakvu je imalo do tada.

Upravo su tada pripadnici slovenske zajednice koji su bili aktivni u formalnim zajednicama u Rijeci neizravno optuženi da se ponašaju kao pripadnici nacionalne manjine, iako su zapravo svojim radom samo željeli ispuniti neke ciljeve koje su postavili prilikom osnivanja društva. Prije svega, to je bilo očuvanje slovenskoga jezika i mogućnost učenja materinskoga jezika za pripadnike druge i treće generacije doseljenoga slovenskog stanovništva.

Crkvena je zajednica pak imala utjecaj, ali ne tako bitan kao što je bio onaj slovenskoga odjeljenja pri Osnovnoj školi "Matteotti" i Slovenskoga doma KPD "Bazovica". Iako je slovensko odjeljenje trajalo samo tri školske godine, sav trud uložen u njega nije bio uzaludan jer se nastavilo s uključivanjem te djece u rad Slovenskoga doma KPD "Bazovica", čime si je društvo osiguralo kontinuirani rad do danas.

Iako su članovi slovenske zajednice djelovali uglavnom nesmetano, postavljene su ciljeve morali ispunjavati isključivo kroz djelovanje Slovenskoga doma KPD "Bazovica". U nekim im je trenucima bilo teško sačuvati slovenski jezik i kulturu jer, kako je zaključila Zora Ausec: "Lako je biti Slovenac u Sloveniji. Mnogo je teže ostati Slovenac izvan njezinih granica, kada sva okolina i škole govore drugi jezik, radio i TV i svi ostali faktori" (*Lahko je biti Slovenec v Sloveniji. Mnogo težje pa je ostati Slovenec izven njenih meja, ko vsa okolica in šole govore drugi jezik, radio in TV in ostali faktorji*).⁵⁰ Ipak, nakon Drugoga svjetskog rata svojim su djelovanjem postavili dugoročne temelje mlađim generacijama doseljenih Slovenaca kao i svojim potomcima koji imaju potrebu za očuvanjem jezika i kulture svojih predaka.

⁵⁰ B. RIMAN, K. RIMAN, *Slovenski dom*, 90.

Literatura

- *30 let slovenskega kulturno prosvetnega društva Bazovica Rijeka, 1947–1977*, ur. Zora Ausec, Rijeka, 1978.
- CEVC, Franc, “Selitve Slovencev v Vojvodino pred drugo svetovno vojno”, u: *Slovensko izseljenstvo. Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, ur. Matjaž Klemenčič, Ljubljana, 2001.
- DRNOVŠEK, Marjan, “Slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema svetovnimaj vojnama”, *Dve domovini*, 6/1996., br. 7
- FRČEVIĆ, Martina, “Suvremena jezična situacija u slavenskim zemljama”, u: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim*, ur. Dubravka Sesar, sv. 2, Zagreb, 2011.
- GELO, Jakov, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske*, sv. 4, Zagreb, 1998.
- JERMAN, Silvin, TODOROVSKA, Ilinka, *Slovenski dom v Zagrebu 1929.–1999.*, Zagreb, 1999.
- JUKIĆ, Marijana, “Od saveza kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske do Hrvatskog sabora kulture (1948–1991): prilog poznavanju povijesti kulturno-umjetničkih društava Hrvatske”, *Arhivski vjesnik*, 52/2009.
- KRŽIŠNIK-BUKIĆ, Vera, “Slovenski gostinci in pomen slovenskih gostiln v Zagrebu v 30-ih letih 20. stoletja”, *Razprave in gradivo*, br. 28, 1993.
- KRŽIŠNIK-BUKIĆ, Vera, “O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju”, u: *Slovenci v Hrvatski*, ur. Vera Kržišnik-Bukić, Ljubljana, 1995.
- *Povijest Rijeke*, ur. Danilo Klen, Rijeka, 1988.
- *Primorski slovenski biografski leksikon*, sv. 13, Gorica, 1987.
- *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovenskega prostora*, ur. Janja Žitnik Serafin, Ljubljana, 2014.
- RIMAN, Barbara, RIMAN, Kristina, *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica*, Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica, Rijeka, 2007.
- RIMAN, Barbara, “Riječka Slovenka Zora Ausec i Slovenci u Rijeci nakon 1945. godine: ‘bratski narod’ ili nacionalna manjina”, u: *Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti*, ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina, Zagreb, 2013.
- RIMAN, Barbara, “Slovenska društva u Hrvatskoj između dva svjetska rata (1918.–1941.)”, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1, 46/2014.
- STRLE, Anton, “Dnevnik 1937–1945 (drugi del)”, *Luč Cerkve*, 21/2013.
- TATALOVIĆ, Siniša, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj*, Split, 2005.
- WACHTEL, Andrew Baruch, *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, Beograd, 2001.
- ŽIC, Igor, *Kratka povijest grada Rijeke*, Rijeka, 2006.

SUMMARY

SLOVENIAN COMMUNITY IN RIJEKA FROM 1945 TO 1991

In the period after the World War II, the Slovenian community in Rijeka had its strong traditional basis and could accept the newly arrived members of the Slovenian nation. Hence there was an affirmation of cultural and educational work with the prominent national characteristics and the expected features of that time. Slovenian cultural societies in relation to the ethnicity were in specific position in the Republic of Croatia because they could not manifest themselves as a minority, so they were active by varying orientations between the workers' cultural creativity and the selected contents with the task of preserving national identity. In relation to the social order, the Slovenian Culture and Arts Societies in Rijeka completed the picture of welcome and distinctive amateurism with the specific personal ties to the so-called high (professional) culture. The holder of the Slovenian cultural activities in Rijeka of that time is the Slovenian House – Cultural and Educational Society “Bazovica”. Beside the Slovenian House – Cultural and Educational Society “Bazovica”, which is nowadays recognizable in Rijeka as a minority society with long tradition of being active, members of the Slovenian community in Rijeka had founded their department in the former Elementary School Matteotti with Slovene as a school subject (from 1951 to 1953), and in the Church of Assumption the Mass had been held in the Slovene language (up to 1950s).

Key words: Slovenian community in Rijeka, Slovenian House – Cultural and Educational Society “Bazovica”, Slovenian Department in the Elementary School Matteotti, Slovenian Mass, Zora Ausec